

РОЗДІЛ IV

ІСТОРІОГРАФІЯ

УДК [821.161.2.02:821.162.1]:94(477)(081)

“УКРАЇНСЬКА ІСТОРИЧНА ШКОЛА” ПОЛЬСЬКИХ РОМАНТИКІВ В ІСТОРІОГРАФІЇ

Павло АНТОНЮК-КИСІЛЬ (Рівне)

У статті досліджується стан вивчення теми “української історичної школи” польських романтиків XIX століття в історіографії.

Ключові слова: польський романтизм, історична школа, історія України, історіографія.

В статье исследуется состояние изучения темы “украинской исторической школы” польских романтиков XX столетия в историографии.

Ключевые слова: польский романтизм, историческая школа, история Украины, историография.

The state of investigation of the theme of Ukrainian historical school of Polish Romantics of the XIX-th century in historiography is researched in the article.

Key Words: Romanticism, historical school, History of Ukraine, historiography.

Тема “української історичної школи” в польській романтичній історіографії не отримала повномасштабного, відповідного її статусу, синтезу в історичній науці, але це зовсім не означає, що інтерес до неї не виявляли дослідники українсько-польських культурних взаємовідносин XIX – поч. XX ст. Причому досить очевидним видається той факт, що з позицій національних історіографій (як української, так і польської) ця наукова організація видавалась якоюсь периферійною, навіть маргіальною структурою, котра, не вписуючись у загальний характер розвитку кожної з них, не заслуговує на особливу дослідницьку увагу.

В українській історіографії інтерес до творчості польських істориків, об’єднаних тематичними студіями з історії України, уперше виявив Володимир Антонович. Етнічний поляк за походженням, вихований в атмосфері польського культурницького середовища, Антонович на сторінках часопису “Киевская старина” ознайомив через свої відгуки й рецензії на праці з історії “Юго-Западной Руси” широкий читацький загал з творчістю

Й. Ролле, О. Яблоновського, Л. Кубалі, Ф. Равіти-Гавронського та ін. адептів цього науково-комунікативного осередку [1; 2; 3]. Антонович цілком слушно зазначив фундаментальну роль дослідів польських учених для розробки історії України та жалкував з приводу того, що “багато цінних і важливих з наукового боку спостережень не стали аксіомою польської історичної думки” [4, с. 149]. Як свідчать епістолярні матеріали Антоновича, він навіть виношував ідею написання цілого твору, присвяченого, як він висловився, “нещасливій долі однієї літературної школи”, але так і не реалізував свій творчий задум, обмежившись тільки невеликим структурним історіографічним ескізом [5, арк. 1 – 2 зв.].

Ідеї, досить схожі з програмою Антоновича, спостерігаються в праці “Эпизоды из литературных отношений малорусско-польских” відомого історика культури Олексія Пипіна, де він розвиває положення про “українську школу” в польській літературі й приходять до висновку, що ця організація “є одним з найбільш цікавих і оригінальних явищ в історії слов’янської культури” [6, с. 758]. Водночас О. Пипін, підкреслюючи внутрішні протиріччя в межах школи, уважає її “неприродною” та дивується, “яким чином для польського письменника могла доставити поетичний матеріал українська народність, доля якої наповнена ворожістю до Польщі...” [6, с. 758]. Ведучи мову про національний контекст в ідеології “української школи”, Пипін доходить висновку, що саме ця організація стала “попередником більш важливого руху польських інтелектуалів в українському питанні...” [6, с. 770]. В “Истории Русской этнографии” О. Пипін цілком слушно вказує також на зв’язок школи з ідеологією “панславізму” [7, с. 247].

У цілому історик культури не лише визнає наявність “української школи” як доконаного факту розвитку польської літератури та історіографії в епоху романтизму, але й підкреслює ту важливу роль, котру вона відіграла в постановці “українського питання” на теренах Східної Європи.

Високо цінував праці з історії України представників школи (Е. Руліковського, О. Яблоновського, Л. Кубалі, К. Шайнохи та ін.) і Михайло Грушевський. В історіографічних оглядах, додатках до “Історії України-Руси” він постійно наголошував на тому внеску, який зробили польські історики в розширенні джерельної бази, хоч і визнає певну політичну й національну заангажованість при їхній інтерпретації [8, с. 20 – 22]. Водночас М. Грушевський не веде мову про цілеспрямований характер у діяльності польських істориків, що, на наш погляд, зумовлено дещо скептичним ставленням історика до ролі й функції “наукової школи” взагалі [9, с. 9].

Подібні риси були притаманні й послідовникам М. Грушевського. Прикладом може слугувати рецензія його учня Миколи Залізняка на синтез з історії України одного з найяскравіших представників школи Олександра Яблоновського “*Historia Rusi południowej...*”, де йдеться про тенденційність

викладу та підкреслюється, що адепти школи більше думають не як висвітлити історію українського народу, а насамперед виділити "історію польськості на українських землях" [10, с. 198]. З державницько-українських, національних позицій критикував дослідження польських істориків-романтиків також і Степан Томашівський, хоч в окремих випадках, як це досить помітно в аналітичному есе про В. Антоновича, він визнавав їхній певний теоретичний вплив на українську національну історіографію (насамперед П. Куліша та В. Антоновича) [11, с. 41].

Значно зваженішу оцінку "української історичної школи" в польській історіографії натрапляємо в "Очерках по истории Западной Руси и Украины" М. Василенка. На його думку, цю організацію характеризує тематична єдність творчості та хронологічний діапазон (XVI – XVIII ст.) досліджень [12, с. 462]. Серед найважливіших представників школи М. Василенко виділяє передусім М. Грабовського, К. Шайноху, О. Яблоновського, ставлячи їм у заслугу розробку історії українського козацтва, постановку теорії колонізації, але дорікаючи за певну односторонність в оцінці української визвольної війни під проводом Б. Хмельницького та Гайдамаччини [12, с. 465].

Питання "української історичної школи" в польській історіографії торкнувся у своїй праці "Огляд української історіографії" (1923 р.) Дмитро Дорошенко. Появу школи, презентовану переважно вихідцями із шляхетського середовища Правобережної України, він пов'язує з впливом "місцевого патріотизму", але водночас вважає, що "українські поляки майже без винятку ставляться неприхильно до самостійного національного розвитку українського народу і в цілیم історичнім процесі українсько-польської взаємодії добачають не що інше, як боротьбу "степової дичі" з польським культурництвом та державністю" [13, с. 149]. Утім, як і його попередник Д. Дорошенко, визнає фактор впливу й відводить чільне місце польським науковцям серед провідних фахівців з історії України другої половини XIX століття [13, с. 150].

Помітним внеском у наукову інтерпретацію "української школи" переважно у сфері літературознавства стали праці дослідників з числа української діаспори – О. Горбача та С. Козака [14; 15; 16; 17], де розглядається через призму передовсім польських інтересів історія зародження та ідеологічна трансформація цього організаційного феномена. Помітне зацікавлення історією "української школи" в польському письменстві зустрічаємо і в аналітичних есе І. Лисяка-Рудницького, написаних у 70-х роках XX століття, де він кваліфікує її роль у контексті українського громадсько-культурницького руху [18; 19; 20].

У радянській українській історіографії, незважаючи на декларації про інтернаціоналізм, тема взаємозв'язку в розвитку польської й української науки практично не обговорювалася. Винятком хіба що можуть слугувати дві дотичні до історії історичної науки праці З. Болторовича "Україна в дослідженнях польських етнографів XIX століття" (1976 р.) та Р. Кирчіва

“Український фольклор у польській літературі” (1971 р.), побудованих переважно на матеріалі літературно-етнографічних публікацій першої половини ХІХ століття.

Пробудження наукового інтересу в українській історіографії до проблеми спостерігається лише із середини 90-х років ХХ століття, коли на сторінках українських часописів та наукових у наукових журналах (“Київська старовина”, “Український історичний журнал”) з’являються переклади осібних праць польських істориків (М. Грабовського, Й. Ролле, К. Шайнохи) [21; 22]. Ці публікації доповнювалися біографічними історико-аналітичними статтями про істориків та українсько-польські взаємини в історіографії О. Кіяна, В. Ульяновського [23], І. Чорновола [24]. Важливим науковим доробком варто вважати також опрацювання теми в історіософії та історіографії (переважно кінця ХІХ – першої чверті ХХ ст.) у дослідях Л. Зашкільняка, В. Потульницького, Г. Савчука, О. Рудої [25; 26; 27; 28; 29]. У новітній російській історіографії інтерес до теми виявляють Б. Стахеев і М. Лескінен, досліджуючи переважно елементи польської ментальності й історичної ідеології [30, с. 132 – 140].

Осібнo варто виділити дослідження з теми “української школи” в польській літературі (переважно на матеріалах культурної спадщини С. Баженової [31]). У них на основі творчості відомих польських поетів і прозаїків (Ю. Словацького, Ю. Крашевського, А. Мальчевського, С. Гоцинського, Ю. Залеського, Л. Совінського та ін.) показано процес появи й еволюції “української літературної школи” в польському письменстві [32]. Тематично праці С. Баженової мають стосунок безпосередньо до історії польсько-українських культурних взаємин та історії літератури, що об’єктивно залишило поза увагою дослідниці “українську історичну школу” в польській історіографії. Тим часом саме ця організація, уособлена такими видатними польськими істориками, як: К. Шайноха, М. Грабовський, Е. Руліковський, К. Свідзинський, О. Яблонівський, Ф. Равіта-Гавронський та ін. не лише літературно-публіцистичними, але й суто науково-академічними студіями з історії України, формувала польські національні стереотипи й міфи щодо історії українського народу.

У польській історіографії тема “української історичної школи”, на наш погляд, не отримала належного висвітлення через недооцінку фактора периферійної історії в інтерпретації історії Польщі, з одного боку, та дещо нівеляційним ставленням до ролі наукових осередків в історіографії – з іншого.

Пріоритет першості серед польських істориків, які звернулися до теми “української школи” в польському письменстві романтичного періоду, безумовно, належить Міхалу Грабовському (1804 – 1863 рр.). Саме він у трактаті “O szkole ukraińskiej...” зазначив встановлення “особливої” (osobnej) української школи, яка взяла за предмет своєї творчості (swoich utworów) історію цієї землі, висвітлює дух і барви, властиві українському епосу, єднає

все це з найдосконалішими покладами самородної слов'янської культури” [33, s. 37].

Така висока оцінка ролі “української школи” в слов'янській історіографії взагалі, і польській зокрема викликала досить неоднозначну реакцію та навіть критику з боку А. Міцкевича, який уважав, що організації, подібні до “української школи”, лише послаблюють польський патріотизм та відволікають інтелігенцію від розв'язання центрального питання – поновлення колишньої величі Речі Посполитої. Певною мірою досить скептична налаштованість щодо діяльності “української школи” була зумовлена також тим, що після відкриття Київського університету в результаті науково-педагогічної діяльності М. Іванішева, а згодом його учня й наукового послідовника В. Антоновича, у Київському університеті, і поза його межами, була підготовлена ціла плеяда талановитих дослідників, котрі розпочали інтенсивну публікаторську діяльність у сфері “западно-руської” та навіть польської історії. Це викликало занепокоєння в середовищі польських науковців, що звикли дивитися на українську історію, як на свою регіональну. Після виходу у світ перших томів іванішевського “Архива Юго-Западной России” в польській публіцистиці та історичній літературі заговорили про наявність у Києві своєрідного антипольського інтелектуального центру, який був окреслений польським істориком Юліаном Бартошевичем категорією “Київська історична школа”. На його переконання, “подібного роду організації завжди мають політичний підтекст і є інспірацією в історичній науці” [34, s. 736].

Занадто пристрасне ставлення до київського наукового осередку в польській історіографічній літературі вилилось у негоцію самого поняття “наукова історична школа”. Відомо, що на II з'їзді польських істориків у Львові Т. Корзон виступив з досить рішучим запереченням подібного роду наукових організацій [35, s. 138]. Виступ Т. Корзона мав продовження у фундаментальному дослідженні В. Смоленського про історичні школи в Польщі, де він доходить висновку, що в “основі історичної школи лежить доктрина (*doktrynologia*), яка у всіх них є яскраво вираженою” [36, s. 155]. Саме тому, підкреслював В. Смоленський, “історичні школи утворюються з метою реалізації програми політичної з допомогою історії” [36, s. 156]. З наукового погляду, “історична школа” оцінюється ним переважно в контексті наслідування – “епігонства”, як шаблонна система діяльності істориків, котрій він протиставляє індивідуалізм, оригінальність творчості. Єдиний позитивний момент “історичної школи”, яка, на думку В. Смоленського, має діяти при історичних кафедрах університету, полягає лише в плані засвоєння техніки досліду [36, s. 86]. Зробивши огляд польської історіографії, В. Смоленський простежив закономірну зміну панівних напрямів в історичній науці, зосередившись насамперед на поглядах щодо історії Польщі найбільш впливових наукових осередків. З цього погляду він убачає певні

закономірності у появі на арені польської історіографії наукових шкіл. Так, зародження “Краківської історичної школи” він пов’язує з реакцією на попереднє домінування романтично-республіканської школи Йоахіма Лелевеля. Однак ця школа постає в оцінці В. Смоленського як осередок “консерватизму і аристократизму”, що простежується в “єзуїтизмі” Й. Шуйського та “візантизмі” М. Бобжинського. Виділивши в позитивному ключі “Варшавський науковий осередок”, В. Смоленський зовсім проігнорував “Львівську” та “українську” історичні школи.

Лише три історичні школи в польській історіографії описує в статті “*Kilka słów o najnowszym ruchu na polu naszego dziejopisarstwa*” (1877) краківський історик Міхал Бобжинський. Зокрема, він виділяє “школу Адама Нарушевича”, “школу Йоахіма Лелевеля” та “Нову, Ягеллонську школу”, основи якої заклали Валер’ян Калинка та Юзеф Шуйський. Інші школи він інтерпретував як “допоміжні” центральним. Так, “Львівська історична школа” Ксаверія Ліске постає в його інтерпретації як об’єднання джерелознавців [37, s. 491]. Як і попередніх дослідників історії історичної науки в Польщі, Бобжинського не цікавить аспект досліджень з історії України.

Варто констатувати, що в польській історіографії другої половини ХІХ століття термін “історична школа” не мав особливої популярності. Градація істориків велася не за науковими осередками, а за лінією ставлення до “песимістичної” чи “оптимістичної” візії польського минулого. До дефініції “наукова історична школа” зверталися переважно в розпалі літературно-наукової полеміки. Так, термін “Краківська історична школа” утвердився лише на рубежі ХІХ – ХХ ст. завдяки її варшавським опонентам (передусім Т. Корзону і В. Смоленському), які вважали краківських істориків “квазі-науковцями, що зробили з польської історії прислужницю вузько-станових інтересів” [38, s. 132].

Зазначимо, що інтерпретація категорії “наукова історична школа” в межах варшавського, львівського й краківського наукових осередків суттєво різнилися. Зокрема, для краківських дослідників (переважно Ю. Шуйського) “критичну” чи “сучасну” школу складали тільки ті історики, які використовували новітні, “об’єктивістські” методи дослідження. Водночас львівські історики, що заперечували існування “Краківської історичної школи”, вважали, що таких критеріїв для виокремлення оригінальної наукової школи в історіографії недостатньо, оскільки подібні методи використовували більшість дослідників минулого і в інших організаційних центрах. Зокрема, відомий львівський історик права Освальд Бальцер уважав, що про наукову школу можна вести мову при наявності чотирьох чинників: присутності лідера, фундатора школи; появи епігонів його творчості; спільна тематика досліджень; тотожність загально-методологічного підходу та розуміння історії [39, s. 10]. Оскільки подібної комбінації не було в діяльності краківського наукового осередку, то він повністю заперечував існування

“Краківської історичної школи” й стверджував, що це була лише група дослідників польської історії, яка мешкала в Кракові [39, s. 15].

Новий етап у підході до оцінки наукових шкіл у польській історіографії намітився в першій половині ХХ століття, що знайшло розкриття в статтях Я. Адамуса, С. Кситжинського, С. Закшевського [40; 41; 42]. Вони радили польським історикам не зацілюватися на дослідженнях тільки польської історії, а сконцентрувати свою увагу на “східних кресах”, де бачили багату перспективу для наукової творчості. Саме в цей період у польській національній історіографії відроджуються романтичні ідеї “кабінетного історика” ХІХ століття, Й. Лелевеля, теоретика й прихильника ягеллонівського федералізму, що поширювався й на українські терени. Поновлюється також лелевелівська ідея щодо примату інтересів народу над державою в історії.

Нові віяння привернули увагу польської історіографії до історії України та самого процесу її осмислення в науковій літературі. Постало питання й про “українську історичну школу” в польській історіографії. Однією з перших праць у цьому напрямі може вважатися стаття М. Білянки-Люфтової “Znaczenia terytorium w t. zw. “szkole ukraińskiej” на сторінках часопису “Pamiętnik Literacki”, де автор з певними застереженнями, але визнав існування поряд з провідними історичними школами й “не зовсім зрілої в окресленні своїх наукових справ, але самодостатньої в постановці проблем і кількості дослідників, структурою” [43]. Як реальність у польській романтичній історіографії сприймає в розвідці про джерела повісті “Ogniem i mieczem” Г. Сенкевича “українську школу” польський історик слов’янської літератури Я. Кіяс [44].

Важливо, що саме в цей проміжок часу спостерігається публікація цілої низки біографічних нарисів про осібних адептів школи (О. Яблоновського, К. Шайнохи, Ф. Равіти-Гавронського, Л. Кубаля та ін.) та перелік опублікованих ними творів [45; 46; 47; 48]. В окремих випадках польські історики та публіцисти звертаються й до української історіографії. Так, Михей Ролле, услід за Ф. Равітою-Гавронським, окреслює наукову діяльність одного з творців української національної історії В. Антоновича [49], а Томаш Грабовський, переважно на основі виїмок з “Історії України-Руси” про польсько-українські взаємини, охарактеризував історичну концепцію М. Грушевського [50, s. 48 – 57].

У другій половині ХХ століття інтерес до “української історичної школи” ще більше посилювався, але він виявлявся на фоні дебатів у польській історичній науці з приводу корисності й недоліків подібного роду організацій в еволюції національної історіографії. Помітну роль в інтерпретації цієї проблеми відіграли історіографічні синтети Маріана Серейського та Анжея Грабського. Незважаючи на вимушену декларацію про дотримання марксистської методології, М. Серейський у кількох версіях видання “Zarys

historii historiografii polskiej...”, опублікованих в 50 – 60-х роках ХХ століття, не лише об’єктивно охарактеризував концепції провідних польських істориків, але й указав на взаємозв’язок їхній творчості, ідейні мотиви, простежив закономірності в складанні наукових історичних шкіл [51; 52]. Як одну з ключових проблем польської національної історіографії, М. Серейський уважав ставлення істориків до дилеми “народ” і “держава” й пов’язану з ними концепцію “оптимізму” та “песимізму” в інтерпретації минулого Польщі й сусідніх з нею територій, де мешкало польське населення (у тому числі й українці) [51, s. 511]. Серейський в одній з аналітичних статей спробував також розмежувати романтичні й позитивістські віяння в польській історіографії ХІХ століття на прикладі еволюції Краківської та Варшавської позитивістської школи [52, s. 66–69].

Не менш важливу роль у розумінні характеру розвитку польської історичної науки відіграли ґрунтовні історіографічні синтети Анжея Грабського, який широко використав метод компаративістики з метою показати як тотожність, так і відмінність творчості провідних історико-наукових шкіл у Польщі від західноєвропейських зразків [53; 54; 55; 56]. З погляду розуміння мотивів творчості adeptів “української історичної школи” непересічне значення має праця М. Грабського з польської історико-національної ментальності епохи романтизму [57], а також розгляд проблемних, у тому числі й орієнталістських тем в історії історіографії [58, s. 3–10].

Певну інформацію щодо федералістських засад у національній мотивації “української історичної школи” містять праці Єжи Матерніцького, який спостерігає процес розвою “ягеллонської ідеї” в польській історіографії ХІХ століття [59, s. 83–101]. Про вплив федералістських ідей у постановці національного питання серед слов’янських народів ведуть мову Кароль Грюнберг та Елжбета Горнова [60; 61].

У новітній польській історіографії у зв’язку з популярністю ідеї надати польській історії нового звучання, увівши до неї увесь симбіоз полоністики та регіоналістики, значно посилюється інтерес до української історичної проблематики. Свідченням цього процесу є дослідження С. Козака про одного з творців “української історичної школи” М. Грабовського [62], українське месіанство [63]. Не менш насиченим фактичним матеріалом видається синтез про польсько-українські відносини в польській публіцистиці, історико-політичній літературі в період з 1795 по 1918 рр. А. Степніка [64] та Я. Томашевського [65]. Водночас дуже помітно, що більшість стереотипів польських уявлень щодо України було сформовано саме під егідою романтичної історіографії. Відповідно, зрозумілим є той посилений інтерес до теми характеру й специфіки інтерполяції романтичних ідей у творчості відомих польських істориків та наукових осередків ХІХ століття, у тому числі поза межами етнічної Польщі. Вершиною дослідження польської

романтичної історіографії у новітній науковій літературі стали академічні синтети Анджея Вежбицького “*Wschód – Zachód w koncepcjach dziejów Polski*” (1994) та “*Historiografia polska doby romantyzmu*” (1999), де автор переконливо показав усю гаму проникнення ідеологічного історизму в польську історичну думку романтичної доби [66; 67]. Хоч А. Вежбицький виділяє особно в період романтизму тільки лелевелівську історичну школу, як самодостатню наукову інституцію на польських теренах, його праці містять розлогий матеріал про творчість М. Грабовського, Й. Шуйського, К. Шайнохи, тобто тих істориків, для яких українська тема досліджень була надзвичайно ваговою.

Загалом польські історіографічні дослідження вигідно різняться від вітчизняних насамперед постановкою теоретичних, концептуальних проблем, але водночас у них спостерігається досить очевидний національний підтекст та часто суб’єктивне авторське бачення історії українсько-польських взаємин.

Таким чином, здійснений історіографічний огляд дає підставу констатувати, що, незважаючи на значний інтерес як в українській, так і в польській історичній науці, тема “Українська історична школа” не отримала належного висвітлення. Насамперед не окреслено самий характер постановки й розвитку цього наукового осередку, її організаторів та епігонів у польській історіографії і той грандіозний вплив, який школа справила на формування польських історичних стереотипів щодо історії України.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Антонович В. Б. Несколько слов г. Корзону / В. Б. Антонович // КС. – 1893. – Кн. 1. – С. 161 – 166.
2. Антонович В. Б. Новое сочинение о гайдамачестве (Рец. на кн. “*Historia wrucho hajdamackich*” Ф. Равиты-Гавронского) / В. Б. Антонович // ЧИОНЛ. – 1900. – Кн. 14. – Вып. 1. – С. 27 – 29.
3. Антонович В. Б. Очерк административного, общественного и сословного быта Юго-Западного края XVI и XVII столетия, по новым данным, заключающимся в V и VI томах “*Źródła dziejowe*” А. Яблоновского / В. Б. Антонович // ЧИОНЛ. – 1888. – Кн. 2. – С. 42 – 46.
4. Антонович В. Б. Рец. на книгу: D-г Antoni J. Z cípzeszlos Polesia Kijowskiego / В. Б. Антонович. – Warszawa. – 1882 // КС. – 1882. – Кн. 10. – С. 149 – 154.
5. Институт Рукопису. Центральна Наукова бібліотека ім. В.І. Вернадського (далі – ІР НБУВ). – Ф. І. – Спр. 7913. Антонович В. Б. Произведения Словацкого в связи с польским литературным движением в Юго-Западном крае. – Арк. 1 – 2 зв.
6. Пыпин А.Н. Эпизоды из литературных отношений малорусско-польских / А.Н. Пыпин. – Спб., 1886. – Т. 1. – 790 с.
7. Пыпин А.Н. История русской этнографии. Этнография малорусская / А.Н. Пыпин. – Т. 3. – Спб., 1891. – 496 с.
8. Грушевський М. Рецензія на: *Źródła dziejowe*. Т. XXII. Polska XVI wieku pod względem geograficzno-statystycznym. Т. IX. / М. Грушевський. – *Ziemie ruski, opisane przez Alexandra Jabłonowskiego – Ukraina (wKijo-Braclaw)*, dział III. Warszawa, 1897.S.736+LX // Записки Наукового Товариства імені Тараса Шевченка. – Т. XVII. – Кн. III. – Львів, 1897. – С. 9–22.

9. Грушевський М. Автобіографія / М. Грушевський. – К., 1926. – 31 с.
10. Залізник М. Історія України Олександра Яблоновського / М. Залізник // Записки Наукового Товариства імені Шевченка. – Т. СХVI. – Кн. IV. – Львів, 1913. – С. 190 – 212.
11. Томашівський С. Володимир Антонович. Його діяльність на полі історичної науки / С. Томашівський // Літературно-науковий вісник. – 1906. – Т. XXXIII. – Кн. 1. – С. 38–56; Кн. 2. – С. 261–280; Кн. III. – С. 458 – 485.
12. Василенко М.П. Очерки по истории Западной Руси и Украины / М.П. Василенко. – К., 1916. – 520 с.
13. Дорошенко Д.І. Огляд української історіографії. Державна школа: Історія. Політологія. Право / Д.І. Дорошенко. – К.: Видав. Українознавство, 1996. – 256 с.
14. Горбач О. Українсько-польські взаємини в літературі / О. Горбач // Український самостійник. – Мюнхен, 1959. – №№ 19 – 20. – С. 216 – 236.
15. Козак С. Джерела “української школи” в польській літературі. Творчість польських письменників “Української школи” / С. Козак // Наша культура. – Варшава, 1970. – №№ 4–7. – С. 101–126; 17–28; 33–49; 37 – 52.
16. Kozak S. Michał Grabowski i ukraińska poezja ludowa / S. Kozak // Studio polonolawica-orientalia. – 1982. – VII. – S. 161 – 185.
17. Kozak S. Ukraińscy spiskowscy i mesjaniści: Bractwo Kuręła i Metodego / S. Kozak. – Warszawa: Wyd. PAX, 1990. – 284 s.
18. Лисяк-Рудницький І. Польсько-українські стосунки: тягар історії / І. Лисяк-Рудницький // Історичні есе / Центр досліджень історії імені Петра Яцека Канадського інституту українських студій Альбертського університету. Західна історіографія України: В 2 т. – К.: Основа, 1994. – Вип. 1. – Т. 1. – С. 83 – 110.
19. Лисяк-Рудницький І. Францішек Духінський і його вплив на українську політичну думку / І. Лисяк-Рудницький // Історичні есе / Центр досліджень історії імені Петра Яцека Канадського інституту українських студій Альбертського університету. Західна історіографія України: В 2 т. – К.: Основа, 1994. – Вип. 1. – Т. 1. – С. 411 – 450.
20. Лескинен М.В. Мифы и образы сарматизма. Истоки национальной идеологии Речи Посполитой / М.В. Лескинен. – Москва, 2002. – 296 с.
21. Грабовський М. Коліївщина і степи // М. Грабовський // Вежа. – 1997. – №№ 8 – 9, 10.
22. Ролле И.И. Женщины при чигиринском дворе во второй половине XVII века / И.И. Ролле // УІЖ. – 1991. – № 3. – С. 75 – 96.
23. Ульяновський В. “Ранній” Володимир Антонович: поза контекстами // Київська старовина / В. Ульяновський. – 1999. – № 1. – С. 117–145; № 2. – С. 121–153.
24. Юровська Олена. Куліш і Грабовський / Олена Юровська // Україна. – 1929. – № 5. – С. 76 – 92.
25. Зашкільняк Л.А. Формирование и развитие исторической науки в Польше / Л.О. Зашкільняк. – Львов: ЛГУ, 1986. – 82 с.
26. Зашкільняк Л.О. Неоромантизм у польській історіографії початку ХХ ст. / До питання про соціальну функцію історії / Л.О. Зашкільняк // Проблеми слов’янознавства. – 1993. – Вип. 45. – С. 36–42.
27. Потульницький В.А. Україна і всесвітня історія: Історіософія світової та української історії XVII–XX століть / В.А. Потульницький. – К.: Либідь, 2002. – 480 с.
28. Савчук Г.М. Польсько-литовсько-руські відносини пізнього середньовіччя в польській історіографії другої половини XIX – першої половини ХХ ст. / Г.М. Савчук. – Автореф. дис. канд. іст. Наук: 07.00.06. – ЛНУ ім. Франка. – Львів, 2005. – 20 с.

29. Руда О.В. Дослідження історії України в польській історіографії кінця XIX – початку XX століття / О.В. Руда. – Автореф. дис. канд. іст. наук: 07.00.06. – ЛНУ ім. Франка. – Львів, 2005. – 19 с.
30. Лескинен М.В. Мифы и образы сарматизма. Истоки национальной идеологии Речи Посполитой / М.В. Лескинен. – Москва, 2002. – 296 с.
31. Баженова С.Е. Від романтизму до реалізму. “Українська школа” в польській літературі 20 – 90-х років XIX ст.: етапи діяльності, історія України в творчості її представників. – Кам’янець-Подільський: ФОП Сисин О.В., 2009. – 400 с.
32. Баженова С.Е. Проблеми історії та культури України в історико-краєзнавчих і художніх творах представників “української школи” в польській літературі 1820 – 1890-х років / С.Е. Баженова. – Автореф. дис. докт. іст. наук: 07.001.01 – історія України. – Чернівецький національний університет ім. Федьковича. – Чернівці, 2010. – 36 с.
33. Grabowski Michał. O szkole ukraińskiej ... // Pisma M. Grabowskiego / Michał Grabowski. – Wilno, 1840. – 142 s.
34. Wybitni Polacy XIX wieku: leksykon biograficzny / [Red. Naukowa T. Gąsowski; aut.: W. Bernacki [et. al]]. – Kraków: Wydawnictwo Literackie, 1998.
35. Korzon Tadeusz. Błędy historyografii naszej w budowaniu dziejów polskich // Pamiętnik drugiego zjazdu historyków polskich we Lwowie / Tadeusz Korzon. – Lwów, 1890. – S. 110 – 138.
36. Smoleński Władysław. Szkoły historyczne w Polsce / Władysław Smoleński. – Warszawa, 1898. – 312 s.
37. Bobrzyński M. w o najnowszym ruchu na polu naszego dziejopisarstwa // Niwa. – Kilka sło T. XII. – R VI. – Warszawa, 1877. – № 67. – S. 481 – 499.
38. Korzon Tadeusz. Błędy historyografii naszej w budowaniu dziejów polskich // Pamiętnik drugiego zjazdu historyków polskich we Lwowie / Tadeusz Korzon. – Lwów, 1890. – S. 110–138.
39. Balzer O. W obronie historiografii / Rzecz wypowiedziana na Zjeździe historyków polskich w dyskusji nad referatem p. Tadeusza Korzona p.t. “Błędy historiografii naszej w budowaniu dziejów Polski” / O. Balzer. – Lwów: Nakład Księgarni Gubrynowicza i Schmidta, 1890. – 23 s.
40. Feldman J. Dzieje Unji Jagiellońskiej w świetle badań historiografii polskiej / J. Feldman // Przegląd Powszechny. – 1924. – R. 41. – T. 164, № 490. – S. 31 – 54.
41. Feldman W. Dzieje polskiej myśli politycznej 1864–1914 / W. Feldman. – Warszawa: Instytut Badania Najnowszej Historii Polskiej, 1933. – 387 s.
42. Adamus J. O syntezach historycznych J. Szujskiego. Szkic z dziejów polskiej myśli historycznej / J. Adamus. – Kraków: Uniwersytet Jagielloński, 1938. – 27 s.
43. Bielanke-Luftowa M. Znaczenia terytorium w t. zw. “szkole ukraińskiej” / M. Bielanke-Luftowa // Pamiętnik Literacki. – 1936. – R. 33. – Zesz. 2. – S. 103 – 129.
44. Kijas J. Źródła historyczne powieści “Ogniem i mieczem” / J. Kijas. – Lwów, 1927. – 19 s.
45. Bibliografia prac Franciszka Rawity-Gawrońskiego // Rzeczpospolita. – 3 lipca 1909. – № 13. – S. 164 – 167.
46. Czaplński W. Czermak Wiktor (1863–1913), historyk, prof. Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie // Polski słownik biograficzny / W. Czaplński. – Kraków: Nakładem Polskiej Akademii Umiejętności, 1937. – T. 4/1. – Z. 16. – S. 336 – 337.
47. Konarski K. Ludwik Kubala / K. Konarski // Przegląd Historyczny. – 1917/1918. – T. 21. – S. 430 – 432.
48. Dobrowolski M. Aleksander Jabłonowski. Zarys żywota i przegląd dzieł. 1829–1913 / M. Dobrowolski // Przegląd Historyczny. – 1913. – T. 17. – Z. 2. – S. 239 – 253.

49. Rolle M. Włodzimierz Antonowicz: kilka rysów do sylwetki / Rolle M. In illo tempore... Szkice historyczno-literackie. – Brody – Lwów, 1914. – 317 s.
50. Grabowski T. Prof. Hruszewskij o stosunku Polski do Rusi / T. Grabowski // Rok Polski. – 1917. – R. 2, № 3. – S. 48 – 57.
51. Serejski M.H. Historycy o historii. Od Adama Naruszewicza do Stanisława Ketrzyńskiego. 1775–1918 / M.H. Serejski. – Warszawa: PWN. – 1963. – 665 s.
52. Serejski M.H. Miejsce pozytywistycznej szkoły warszawskiej w historiografii polskiej XIX stulecia / M.H. Serejski // Kwartalnik Historyczny. – Rocznik LXII. – № 3. – S. 66 – 69.
53. Grabski A.F. Orientacje polskiej myśli historycznej. Studia i rozważania / A.F. Grabski. – Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1972. – 429 s.
54. Grabski A.F. Warszawska szkoła historyczna. Próba charakterystyki / A.F. Grabski // Polska myśl filozoficzna i społeczna / (aut. S.Borzym et al.); Pod red. B. Skargi. – Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1975. – T.2. – S. 456 – 534.
55. Grabski A.F. Z zagadnień metodologicznych tzw. krakowskiej szkoły historycznej / A.F. Grabski // Studia metodologiczne. – 1969. – T. 6. – S. 49 – 86.
56. Grabski A.F. Historia historiografii w strukturze nauki historycznej / A.F. Grabski // Między historia a teoria. Refleksje nad problematyką dziejów wiedzy historycznej. – Warszawa – Poznań, 1988. – S. 230 – 241.
57. Grabski A. F. Historia i świadomość polska. Epoka romantyzmu // Perspektywy przeszłości. Studia i szkice historiograficzne. – Lublin, 1983. – S. 109 – 131.
58. Grabski A.F. Problem syntezy w historii historiografii. Uwagi dyskusyjne / A.F. Grabski // Historyka. – T. XX. – 1990. – S. 3 – 10.
59. Maternicki J. Stanisław Smolka i powrót historiografii polskiej do mitu Jagiellońskiego / J. Maternicki // Przegląd Humanistyczny. – 1989. – R. 33, № 1. – S. 83–101.
60. Grunberg K. Polskie koncepcje federalistyczne, 1864–1918 / K. Grunberg. – Warszawa, 1971. – 397 s.
61. Hornowa Elżbieta. Ocena działalności Michała Dragomanowa w historiografii / Elżbieta Hornowa. – Opole, 1967. – 117 s.
62. Kozak S. Michał Grabowski i ukraińska poezja ludowa / S. Kozak // Studio polonolawica-orientalia. – 1982. – VII. – S. 161 – 185.
63. Kozak S. Ukraińcy spiskowcy i mesjaniści: Bractwo Kyryła i Metodego / S. Kozak. – Warszawa: Wyd. PAX, 1990. – 284 s.
64. Stępnik A. Ukraina i stosunki Polsko-Ukraińskie w syntezach i podręcznikach dziejów ojczystych okresu porozbiorowego 1795–1918 / A. Stępnik. – Lublin: UMCS, 1998. – 320 s.
65. Tomaszewski J. Kresy wschodnie w polskiej myśli politycznej XIX i XX w. / J. Tomaszewski / Między etniczną a historyczną. – Warszawa, 1988. – S. 97 – 105.
66. Wierzbicki A. Wschód – Zachód w koncepcjach dziejów Polski / A. Wierzbicki. – Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1984. – 346 s.
67. Wierzbicki Andrzej. Historiografia polska doby romantyzmu / Andrzej Wierzbicki. – Wrocław: Funna, 1999. – 497 s.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Антонюк-Кисіль Павло Володимирович – аспірант кафедри всесвітньої історії Рівненського державного гуманітарного університету.

Наукові інтереси: слов'янська романтична історіографія, польсько-українські культурно-історичні взаємини.